

Rafał Kosiński

Białystok

Izauria w orbicie wpływów rzymskich do połowy V wieku¹

Nazwą Izauryjczycy (gr. Ἰσαῦροι, łac. *Isauri*) późnoantyczne źródła określają zazwyczaj osoby związane z prowincją Izauria lub mieszkańców gór Taurus – obejmując tym terminem także *Homanadeis*, *Lalasseis* oraz *Kennatai* – nie zaś w węższym zakresie mieszkańców gór na południowy-wschód od Jeziora Trogitis skupionych wokół osady Isaura (Isaura Vetus)². W związku z tym, iż tamtejsze plemiona używały języka luwijskiego oraz posiadały wspólną kulturę, przybycze z zewnątrz objęły je nazwą zapożyczoną od pierwszej napotkanej w tym regionie grupy, czyli od *gens* Isaura zamieszkującego obszar wokół Isaura Vetus i Isaura Nova we wschodniej części Taurusu³. Izauryjczycy byli zatem *de facto*

¹ W niniejszym artykule zastosowano następujące skróty: ACO II – *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, tomus alter, *Concilium Universale Chalcedonense*, ed. E. Schwartz, Berolini et Lipsiae 1932–1938. CIG – *Corpus inscriptionum graecarum*, Berlin 1825–1859. CIL – *Corpus inscriptionum latinarum*, Berlin 1863– ILS – *Inscriptiones Latinae selectae*, Berlin 1892–1916. PLRE II – *The Prosopography of the Later Roman Empire*, ed. by A. H. M. Jones, J. R. Martindale, tom II, Cambridge 1980.

² Por. A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, 2. Edition, Amsterdam 1983, s. 209–213; W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, Wisconsin 1985, s. 142–146; R. Syme, *Isauria in Pliny*, „*Anatolian Studies*” 36 (1986), s. 159–164; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace: the mountains of Isauria-Cilicia*, „*Journal of the Economic and Social History of the Orient*” 33 (1990), s. 202–203; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from 1st Century BC to the 6th Century AD*, „*Journal of the Economic and Social History of the Orient*” 42 (1999), s. 415.

³ Por. Ph. H. J. Houwink ten Cate, *The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period*, Leiden 1965, s. 190–201; T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, [w:] *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 7.2, Berlin 1980, s. 1255; *Tabula Imperii Byzantini*, herausgegeben von H. Hunger, Band 5, *Kilikien und Isaurien*, von F. Hild, H. Hellenkemper, Wien 1990, s. 98–99; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 201–203; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 416; M. Popko, *Ludy i języki starożytnej Anatolii*, Warszawa 1999, s. 95–111 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger. Die Isaurier und das Römische Reich*, Berlin–New York 2005, s. 42–43.

grupą regionalną, nie zaś etniczną⁴. Sami natomiast określali się wspólnym mianem Kietai lub Ketai (łac. *Cetae* lub *Cietae*), co wskazuje na pewną kulturalną jedność różnych plemion, postrzeganą także przez nie same⁵. Późnoantyczni rozbójnicy izauryjscy w każdym razie są w źródłach jednoznacznie identyfikowani z prowincją Izauria, nie zaś z mieszkańcami miasta Isaura⁶.

Nazwa Izauria (gr. Ἰσαυρία, łac. *Isauria*) pojawia się na politycznej mapie Cesarstwa ok. 138 roku po Chr. wraz z utworzeniem przez cesarza Hadriana prowincji *Tres Eparchiae* (Cylicja–Lykaonia–Izauria) i oznacza szerszą organizację polityczną w ramach Cesarstwa (eparchia, ἐπαρχία) niż Isaurika (gr. Ἰσαυρικὴ), czyli górski obszar w Lykaonii, skoncentrowany wokół dwóch osad – Isaura Vetus i Isaura Nova⁷. Pod koniec III wieku Dioklecjan utworzył prowincję o nazwie Izauria, której terytorium obejmowało południowo-wschodnie wybrzeża Azji Mniejszej i pokrywało się z obszarem Cylicji Tracheia (Tracheiotis, gr. τραχεία, łac. *Cilicia Aspera*). Dioklecjańska prowincja miała zatem niewiele związków z terytorium kontrolowanym przez ludność nazywającą siebie Isauroi⁸. Topograficznie Izauria dzieliła się na trudno dostępne górskie obszary Taurusu z właściwym izauryjskim Dekapolem, do którego zaliczały się miasta Germanikopolis, Diocezarea, Eirenopolis, Neapolis, Lauzados, Zenonopolis, Domitiopolis, Titiopolis, Klaudiopolis i Dalisan-

⁴ Por. W. D. Burgess, *Isaurian Names and the Ethnic Identity of the Isaurians in Late Antiquity*, „Ancient World” 21 (1990), s. 121.

⁵ Por. T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1245; A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 195–196; W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 146–150; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 202–203, N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 416 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 37–41. W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 165–166 uznał, że Izauryjczycy, czyli etniczni Cetowie, byli rodzimymi mieszkańcami Anatolii pochodzenia indoeuropejskiego.

⁶ Por. A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 441, nota 38. William Ramsay rozróżnia Isauroi (plemię, *gens*) od Isaureis (mieszkańcy miasta Isaura), twierdząc, że rozróżnienie to było konsekwentnie utrzymywane od czasów Diodora, por. W. M. Ramsay, *The Social Basis of Roman Power in Asia Minor*, Aberdeen 1941, s. 229.

⁷ Por. W. M. Ramsay, *The Social Basis of Roman Power in Asia Minor*, s. 228–232; K. Hopwood, *Who were the Isaurians?*, [w:] *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 5–9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bildiriler, 1. Cilt, Ankara 1994, s. 376–380 oraz R. Syme, *Anatolica. Studies in Strabo*, edited by A. Birley, Oxford 1995, s. 217.

⁸ Por. K. Hopwood, *Consent and Control. How the Peace was Kept in Rough Cilicia*, [w:] *The Eastern Frontier of the Roman Empire. Proceedings of a colloquium held at Ankara in September 1988*, edited by D. H. French and C. S. Lightfoot, vol. I, Oxford 1989, s. 191; W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, London 1890, s. 378; W. M. Ramsay, *The Social Basis of Roman Power in Asia Minor*, s. 232; W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 10–11.

dos⁹ oraz na pas nadbrzeżny Cylicji Tracheia¹⁰. Obszar ten sąsiadował z Pamflią na zachodzie, Cylicją Pedias na wschodzie oraz Lykaonią na północy. Granica prowincji na zachodzie przebiegała na wschód od Koracesium, na wschodzie zaś wzdłuż rzeki Lamus, z kolei na północy granicę stanowił Taurus zbiegający się z Równiną Anatolijską. Główne trasy komunikacyjne w głąb lądu wyznaczały doliny rzek, zwłaszcza Melas i Kalykadnos, nad którą leżała Seleucja (dzisiejsza Silifke) – stolica prowincji¹¹. Pewnych trudności przysparza próba zdefiniowania ściśle „izaurijskiego” interioru prowincji. Noel Lenski określił go jako region górski na południe od równiny Lykaonii i co najmniej 15 km (dzień drogi w górach) od wybrzeża. Włączył on do niego obszar od dzisiejszego Avlama Dağ i Özyurt Dağ na wschodzie aż do Geyik Dağ na zachodzie. Obszar ten nie obejmuje wyżynnych miast w pobliżu wododziału rzeki Melas (Erymna, Cotenna), które były pamflijskie. Natomiast, zgadzając się z Ronaldem Syme, Lenski włącza do tego obszaru teren dawnych *Homanadeis* między jeziorem Trogitis i Caralis, mimo że jego ludność była pochodzenia pizydyjskiego¹².

Obszar prowincji Izauria (Cylicja Tracheia) różnił się bardzo w swym ukształtowaniu od sąsiedniej Cylicji Pedias (gr. πεδικιάς, łac. *Cilicia Campestris*), rozłożonej w dolinach aluwialnych rzek Cydnus, Sarus oraz Pyramus, tworzących żyzną równiną krainę bogatą we wszelkiego rodzaju płody rolne. Cylicję Tracheia zdominowały wysokie góry Taurus, których szczyty wznoszą się na wysokość prawie 3000 m n. p. m., tworząc obszar trudno dostępny i mało urodzajny¹³. Przez Cylicję Pedias przechodziły główne szlaki komunikacyjne wiodące z Syrii do zachodniej Azji Mniejszej, co przyczyniało się do rozwoju bogatego życia miejskiego. Cylicja Tracheia natomiast, z uwagi na ukształtowanie terenu obejmujące surowe pasma górskie, nie pełniła tak istotnej roli komunikacyjnej.

⁹ Miasta Dekapolu wyszczególnia Konstantyn Porfirogeneta w: *De thematibus* 13, szerzej o ich położeniu zob. W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 366–373. O geograficznych granicach Izaurii zob. *Tabula Imperii Byzantini*, s. 22–29, 34–35.

¹⁰ Por. W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 20.

¹¹ Por. T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1232–1234 oraz 1245; K. Hopwood, *Policing the Hinterland: Rough Cilicia and Isauria*, [w:] *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia*, edited by S. Mitchell, Oxford 1983, s. 173–174; W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 19–20 oraz 82–91; *Tabula Imperii Byzantini*, s. 22–29; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 201 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 13–15.

¹² Por. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 431–432, nota 92. Lenski zdaje sobie sprawę z problemu użycia przymiotnika „izaurijski”, gdyż nie można określić jak daleko na wschód lub zachód od terytorium wokół miasta Isaura ludzie przestawali się określać jako Isauri. Zmieniało się to prawdopodobnie w czasie. Por. także T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1233; R. Syme, *Isaura and Isauria. Some Problems*, [w:] *Sociétés urbaines, sociétés rurales dans l'Asie Mineure et la Syrie*, ed. E. Frézouls, Strasbourg 1987, s. 142–145.

¹³ Por. *Tabula Imperii Byzantini*, s. 22–29, 34–35; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 413–415.

Jedynymi mającymi większe znaczenie trasami były dwie drogi – jedną stanowiła nadbrzeżna trasa wschód-zachód, druga wiodła z Anemurium ok. 150 km w głąb izauryjskiego interioru. Był to rejon ubogi rolniczo, a zasobny jedynie w drewno, uważany wręcz za jeden z najbardziej prymitywnych obszarów Cesarstwa Rzymskiego¹⁴. Topografia, zwłaszcza bardzo trudno dostępne góry, sprawiły, iż podstawą gospodarki było transhumacyjne pasterstwo sprzyjające rozwojowi bandytyzmu, uważanego wręcz za endemiczną cechę tego regionu¹⁵. Należy jednak pamiętać, że pasterstwo nie zdominowało całej gospodarki górskich obszarów. Wielu Izauryjczyków żyło w stałych osadach, łącząc zajęcia pasterskie z uprawą roli¹⁶.

Obszar późniejszej dioklecjańskiej prowincji Izauria znalazł się w kręgu zainteresowania Rzymian dopiero w I wieku przed Chr. We wcześniejszym okresie bliskowschodnie mocarstwa nie usiłowały podporządkować sobie na stałe górskich obszarów Izaurii, lecz od czasu do czasu wysyłały ekspedycje przeciw mieszkańcom tamtejszych terenów celem odwetu za zbójckie najazdy. Górską część Izaurii była bowiem przez stulecia postrzegana jako wylęgarnia zbójectwa¹⁷. Również Rzymianie byli początkowo zainteresowani jedynie likwidacją tego zjawiska, które uderzało w ich wymianę handlową, nie zaś politycznym podporządkowaniem sobie terenów górskich¹⁸. Około 76 roku przed Chr. prokonsul P. Servilius Vatia, któremu powierzono *Provincia Ciliciae*, wyruszył na Isaura Vetus w czasie szerszej kampanii przeciw piractwu i zbójectwu w południowej Anatolii. Po długim oblężeniu miasto zostało opanowane, jednak sukces okazał się krótkotrwały, a Servilius nie ustanowił stałej kontroli nad górami¹⁹. Ziemi te zachowały swoją niezależność także w następnych latach mimo umac-

¹⁴ Por. W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 21 oraz 82–93. Zdaniem Arnolda Jonesa w Izaurii przeważało, poza pasem wybrzeża, prymitywne życie plemienne. Porty wybrzeża służyły w handlu kabotażowym oraz jako miejsca załadunku drewna z interioru, por. A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 191.

¹⁵ Por. B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 261–270. Jego zdaniem Izauria, podobnie jak i inne obszary zdominowane przez pasterstwo w Cesarstwie, nie została nigdy objęta rzeczywistą kontrolą państwa.

¹⁶ Por. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 417 oraz 447–448.

¹⁷ O najwcześniejszych dziejach Izaurii zob. przede wszystkim B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 204–218 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 56–62.

¹⁸ Por. C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, „Ancient World” 2 (1979), s. 117–119 oraz B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 219–221.

¹⁹ Frontinus, *Strategemata* 3, 7, 1; Strabon, *Geographica* XII, 6, 2; XIV, 3, 3; Eutropiusz, *Breviarium* 6, 3; Festus, *Breviarium* 12; C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 119; T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1235–1236; A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 201; W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 26; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 221; R. Syme, *Anatolica...*, s. 205–213; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 418; K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 66–72.

niania się rzymskiej władzy w Azji Mniejszej. Po zakończeniu akcji zwalczania piractwa w 67 roku przed Chr. Pompejusz zreorganizował trzy lata później wschodnie obszary dominacji rzymskiej. Również on nie przyłączył wtedy górskich obszarów Izaurii do nowo utworzonej prowincji Cylicja. Rzymianie prawdopodobnie kontrolowali przez resztę wieku jedynie obszar wybrzeża Cylicji Tracheia²⁰. W 39 roku przed Chr. Marek Antoniusz przekazał Tracheiotis najpierw Polemonowi, późniejszemu królowi Pontu, a następnie Kleopatrze²¹. W tym okresie rzymskie kontakty z Izauryjczykami były sporadyczne i nie zmierzały do ustanowienia stałej hegemonii nad całym regionem, a zwłaszcza nad obszarami górkimi²². Oktawian August utrzymał politykę pośrednich rządów rzymskich, powierzając ten region wprawdzie Amyntasowi z Galacji, który zbudował Isaura Nova, a po jego śmierci w 25 roku przed Chr. – Archelaosowi z Kapadocji i jego synowi. Około 38 roku po Chr. Rzym przekazał władzę nad tym obszarem Antiochowi IV z Kommagene²³. Uzależnieni od Rzymu władcy próbowali spacyfikować region, ale bez większego powodzenia, głównie ze względu na opór samych Izauryjczyków, niechętnych przyjęciu jakiegokolwiek zewnętrznej władzy zwierzchniej²⁴. Wobec niepowodzeń władcy ci musieli szukać wsparcia rzymskich legionów, których przybycie zazwyczaj przywracało porządek²⁵.

W 72 roku cesarz Wespazjan odszedł od systemu pośredniego sprawowania władzy nad Cylicją Tracheia i przyłączył ją do rzymskiej prowincji Cylicji

²⁰ Por. T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1236–1238; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 221–223.

²¹ Por. T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1242–1243; A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 207–208; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 228; R. Syme, *Anatolica...*, s. 218–219; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 418–419; K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 72–77.

²² Por. B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 227–229; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 419.

²³ Strabon, *Geographica* XII, 1, 4; XIV, 5, 6. Por. A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 208; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 228; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 419; K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 78–79.

²⁴ Amyntas został zabity w czasie próby podporządkowania sobie *Homonades*, por. Strabon, *Geographica* XII, 6, 3–5. Zob. także T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1243.

²⁵ Tacyt podaje, że w 36 roku Cietae sprzeciwili się zbrojnie próbie nałożenia przez Archelaosa II cenzusu i podatków, co zmusiło do interwencji Rzymian, którzy wysłali 4000 legionistów i dodatkowe siły z Syrii, por. Tacyt, *Annales* 6, 41. W połowie lat 40. I wieku Q. Veranius, zarządca Lycji i Pamfilii był zmuszony do oblegania „castellum Tracheotarum”, a w 51 roku, powstanie zorganizowane pod wodzą niejakiego Troxoborusa, znów wymusiło interwencję prefekta ekwitów Curtiusa Severusa, por. Tacyt, *Annales* 12, 55. Por. także T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1244–1245; A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, s. 211; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 230; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 419–420.

ze stolicą w Tarsie²⁶. Cesarz Hadrian natomiast celem ułatwienia administrowania dużą prowincją cylicyjską ok. 138 roku dokonał jej podziału na trzy eparchie – Cylicji, Izaurii i Lykaonii²⁷. Kolejni cesarze systematycznie budowali drogi przez interior, fundowali nowe miasta i osiedlali kolonistów, otwierając tym samym Izaurię na rzymskie rządy. Z licznych inskrypcji greckich i łacińskich wynika, że jej mieszkańcy współpracowali z rzymską władzą, między innymi poprzez służbę w rzymskim wojsku²⁸. Obfite świadectwa numizmatyczne, archeologiczne oraz epigraficzne, nie tylko z obszarów nadmorskich, ale i z górskiego interioru, świadczą także o trwającej systematycznie od połowy I wieku adaptacji kultury hellenistycznej i rzymskiej w Izaurii. Nie posiadamy natomiast żadnych danych o powstaniach miejscowej ludności przeciwko rzymskiej władzy²⁹. Pod panowaniem rzymskim izauryjski interior został ujarzmiony do tego stopnia, że zarówno źródła pisane, jak i archeologiczne, wskazują, iż przez dwa kolejne wieki przestał on stanowić zagrożenie dla sąsiednich obszarów³⁰.

Pod koniec III wieku źródła zaczynają ponownie dostarczać informacji o niepokojach w Izaurii. Niestety, najstarsze wzmianki o nich pochodzą z *Historia Augusta*, źródła, które sprawia współczesnym historykom duże problemy³¹. Czytamy w nim, że cesarz Sewer Aleksander odniósł niespodziewane triumfy nad Izauryjczykami, zaś za panowania Galienu, w Izaurii pojawił się uzurpator Trebellianus, który został pokonany przez rzymskiego wodza Camisoleusa, a w końcu cesarz Probus osobiście usunął rozbójnika imieniem Palfuerius i osiedlił w tym regio-

²⁶ Swetoniusz, *Vita Divi Vespasiani* 8, 4. Por. T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1245–1246; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 231; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 435 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 81–82.

²⁷ K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 82 przypisuje ten podział już Antoninusowi Piusowi ok. 144 roku.

²⁸ Por. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 435–439. Autor przeciwstawia się zdecydowanie koncepcji Brenta Shawa, który uznał, że między I a III wiekiem nie nastąpiła w Izaurii żadna zmiana, a brak wzmianek o niepokojach na tym obszarze wynika z braku źródeł, por. B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 231–233. W kwestii służby Izauryjczyków w wojsku rzymskim zob. W. M. Ramsay, *The Social Basis of Roman Power in Asia Minor*, s. 198–209, 223–228.

²⁹ O romanizacji Izaurii zob. przede wszystkim N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 431–435 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 102–118.

³⁰ Por. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 434.

³¹ Ogólnie o *Historia Augusta* i wiarygodności informacji zawartych w tym źródle zob. P. Janiszewski, *Historiografia późnego antyku*, [w:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu*, praca zbiorowa pod redakcją E. Wipszyckiej, tom III, *Źródłoznawstwo czasów późnego antyku*, Warszawa 1999, s. 140–148; *Histoire Auguste*, tome V, 2ème partie, *Vies de Probus, Firmus, Saturnin, Proculus et Bonose, Carus, Numérien et Carin*, texte établi, traduit et commenté par F. Paschoud, Paris 2001, s. VII–XXVIII.

nie rzymskich weteranów³². Nowożytna historiografia sceptycznie podchodzi do tych opowieści³³. Niedawno jednak Noel Lenski uznał, że istnieją wystarczające argumenty archeologiczne, aby dać wiarę dwóm ostatnim historiom. Wskazał on, że Rzymianie pod koniec III wieku starali się utrzymać hegemonię nad górską częścią prowincji³⁴. Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie o przyczyny ponownego pojawienia się zagrożenia izauryjskiego. Clifford Minor upatrywał ich w kryzysie państwa rzymskiego za panowania cesarza Galiena, który skłonić miał Izauryjczyków do wypowiedzenia posłuszeństwa Cesarstwu³⁵. Z kolei Noel Lenski wysunął przypuszczenie, że wiązały się one z trzecim najazdem Szapura I na Cesarstwo w 260 roku, podczas którego siły perskie dotarły aż do Izaurii, opanowując większość z miast Cylicji Pedias, miejskie centra Cylicji Tracheia, a nawet Domitopolis w górach³⁶. Chaos wywołany inwazją mógł doprowadzić

³² Por. *Scriptores Historiae Augustae: Severus Alexander* 58.1; *Tyranni Triginta* 26.1–7; *Probus* 16.4–17.1 oraz 19.8.

³³ Ronald Syme argumentuje, że wszystkie trzy opowieści są nieprawdziwymi projekcjami rzeczywistych problemów istniejących w IV wieku, przez żyjącego wtedy autora *Historia Augusta*, por. R. Syme, *Ammianus and the Historia Augusta*, Oxford 1968, s. 41–52; a także J. Rougé, *L'Histoire Auguste et l'Isaurie au IVe siècle*, „Revue des Études Anciennes” 68 (1966), s. 285–291 oraz W. D. Burgess, *Isaurian Names and the Ethnic Identity of the Isaurians in Late Antiquity*, s. 116, nota 32. Clifford Minor, Brent Shaw i Noel Lenski odrzucają jedynie pierwszą opowieść, por. C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 120; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 238–239 oraz N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, 420–421.

³⁴ Por. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 421, gdzie autor przywołuje budowę murów obronnych w Lamus (Adanda) za panowania Galiena, co jego zdaniem, wskazuje, że *Historia Augusta* prawdopodobnie ma słuszność opisując powstanie w latach 60. III wieku. Ponadto rewolta z lat 70. III wieku jest wsparta przez przekaz Zosimosa I, 69–70, opisujący pewnego Lydiosa, który wraz ze zorganizowaną przez siebie grupą rozbójników urządził zbójceckie wyprawy do Pamfilii i Likii. Por. C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 120. Mimo że ten ostatni przekaz również budzi wątpliwości badaczy (Zosime, *Histoire Nouvelle*, texte établi et traduit par F. Paschoud, tome I, *(Livres I et II)*, Paris 1971, s. 175–176, nota 98; W. Kaczanowicz, *Cesarz Probus*, Katowice 1997, s. 58–60), to odkrycie przez Stephena Mitchella nasypu obłężniczego w Kremna, obwałowanie miasta i inskrypcja dedykowana Probusowi w roku 278/279 przez zarządcę Lycji i Pamfilii dowodzi wiarygodności przekazu Zosimosa. Por. także G. E. Bean, T. B. Mitford, *Sites Old and New in Rough Cilicia*, „Anatolian Studies” 12 (1962), s. 207–208 (mury obronne w Lamus) oraz S. Mitchell, *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and in War*, London 1995, s. 177–218 (umocnienia i inskrypcja w Kremna). Zob. także Zosimos, *Nowa historia*, tłum. H. Cichocka, wstęp, bibliografia i komentarz E. Wipszycka, Warszawa 1993, s. 263, nota 79, gdzie odmawia się tej opowieści wiarygodności oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 128, który utożsamia Lydiosa z Palfuerosem. Z kolei G. Kreucher, *Der Kaiser Marcus Aurelius Probus und seine Zeit*, Stuttgart 2003, s. 151 uznał, iż kwestii utożsamienia obu postaci nie można rozstrzygnąć.

³⁵ Por. C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 119–120.

³⁶ *Res Gestae Divi Saporis* II. 27–34. O ataku Szapura na Izaurię i zajęciu Domitopolis zob. H. Elton, *Cilicia, Geography, and the Late Roman Empire*, [w:] *Travel, Communication and Geography in Late Antiquity. Sacred and Profane*, ed. by L. Ellis and F. L. Kidner, Aldershot 2004,

do schronienia się Izauryjczyków pod protekcję wodza, podobnego do Trebelianusa z *Historii Augusta*, później uznanego za uzurpatora. Następna, tym razem gocka, inwazja na Cylicję w 276 roku mogła wywołać te same napięcia, ponownie prowadząc do wzrostu znaczenia lokalnych wodzów, takich jak Palfuerius lub Lydios z kart *Nowej Historii Zosimosa*³⁷, którzy później również zostali uznani za wrogów państwa. Zdławienie przez Rzymian tych „rewolt” wywołało wśród Izauryjczyków trwałe antyrzymski resentyment³⁸.

Szczątkowe źródła dla przełomu III i IV wieku nie wspominają o dalszych niepokojach, wydaje się jednak, że występowały one nadal. Dioklecjan oddzielił Izaurię od Cylicji Pedias i umieścił w niej stałe garnizony legionowe być może właśnie ze względu na poważne problemy z utrzymaniem pokoju w górach. W stolicy nowej prowincji – Seleucji – rozmieścił on trzy legiony: *I–III Isaura*. Dwa z nich pozostawały tam nadal w czasie powstawania wschodniej *Notitia Dignitatum* ok. 395 roku³⁹. Noel Lenski oblicza, że w okresie między 260 a 343 r. miały miejsce cztery powstania izauryjskie potwierdzone w źródłach⁴⁰.

Świadectw o kolejnych powstaniach wybuchających w Izaurii dostarcza Ammianus Marcellinus w swoim szczegółowym opisie wydarzeń z połowy IV wieku. W roku 353 Izauryjczycy wzniesili bunt, gdy mieszkańcy Ikonium zgładzili w amfiteatrze pewną liczbę ich pobratymców schwytanych podczas rozbójniczej wyprawy. Buntownicy najazdami dotknęli miasta zarówno na północ, jak i na południe od Taurusu, a następnie oblegali rzymskie legiony w Seleucji,

s. 7–9. Por. także E. Kettenhofen, *Die römisch-persischen Kriege des 3. Jahrhunderts n. Chr. nach der Inschrift Sâhpuhrs I. an der Ka'be-ye Zartošt*, Wiesbaden 1982, s. 116. Datacja trzeciej wyprawy Szapura przeciw Rzymowi: K. Maksymiuk, *Polityka Sasanidów wobec wschodnich prowincji Cesarstwa Rzymskiego w III w. n. e.*, Siedlce 2005, s. 71–72.

³⁷ Zosimos I, 69–70.

³⁸ Por. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 445–446; K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 86 oraz 119–132.

³⁹ *Notitia Dignitatum*, *Orient.* XXIX, 6–8 i VII, 56; por. Ammianus Marcellinus XIV, 2.14; Por. także C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 121; T. B. Mitford, *Roman Rough Cilicia*, s. 1250–1251; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 237 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 87–89. O części *Notitia* dotyczącej Izaurii zob. W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 29–72; W. D. Burgess, *Isauria and the Notitia Dignitatum*, „*Ancient World*” 26 (1995), s. 79–88 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 89–92. O datacji tego dokumentu zob. M. Kulikowski, *The Notitia Dignitatum as a Historical Source*, „*Historia*” 49 (2000), s. 372.

⁴⁰ Por. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 421–422. Poza danymi anonimowego autora *Historia Augusta* oraz Zosimosa Lenski uznał także, że w mowie 25 Himeriusza (Himeriusz, *Orationes* 25, 67–68 oraz 95–99), gdzie wzmiankuje się o pewnych zbójcach nękających prowincję Pizydję ok. 343 roku, również chodzi o Izauryjczyków. Identyfikację tę za Lenskim przyjmuje także K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 138–139.

dopóki odsiecz nie zmusiła ich do wycofania się w góry⁴¹. Ponownie zbuntowali się oni w 359 roku, zmuszając tym samym cesarza Konstancjusza do wysłania komesa Bassidiusa Lauriciusa, w celu wymuszenia na nich zawarcia pokoju⁴². W 367 roku Izauryjczycy rozszerzyli skalę swych ataków na sąsiednią Cylicję i Pamfilię, czemu sprzyjało przebywanie głównych sił cesarza Walensa nad Dunajem. Wobec braku zewnętrznej interwencji wikariusz Azji Musonius wyruszył przeciw nim z Sardis w Lidii z oddziałem lekkobrojnych *diogmitae*, którzy zostali jednak wciągnięci w zasadzkę i zmasakrowani. Pozwoliło to Izauryjczykom na dalsze najazdy aż do następnego roku, kiedy oddziały cesarskie w końcu przybyły i zepchnęły ich z powrotem w góry. W okresie od 353 do 368 roku miały zatem miejsce, według Ammianusa, przynajmniej trzy duże powstania⁴³.

Inne źródła uzupełniają naszą wiedzę o izauryjskiej aktywności w IV wieku. Passus z *Historii* Zosimosa, który można datować na rok 375, opisuje izauryjski atak na Lycję i Pamfilię. Zmusił on Walensa do wysłania oddziałów z Antio-

⁴¹ Ammianus Marcellinus XIV, 2.1–20, odnośnie daty powstania zob. T. D. Barnes, *Structure and Chronology in Ammianus, Book 14.*, „Harvard Studies in Classical Philology” 92 (1989), s. 418–421. Por. także J. Rougé, *L’Histoire Auguste et l’Isaurie au IVe siècle*, s. 292–293; C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 121–122; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 240–242 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 139–144.

⁴² Ammianus Marcellinus XIX, 13.1–2. Por. J. Rougé, *L’Histoire Auguste et l’Isaurie au IVe siècle*, s. 293; C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 122; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 242–243 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 144–146. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 423 przytacza dwie inskrypcje, które wiążą z wydarzeniami opisywanymi przez Ammiana. Inskrypcja ze skrzyżowania północnej odnogi rzeki Kalykadnos na drodze między Germanicopolis i Laranda mówi, że Lauricius zajął *castellum*, znajdujące się długi czas we władaniu zbójców, obsadził je wojskiem i przemianował na Antiochię, por. ILS, tom I, s. 166 (nr 740). Druga inskrypcja informuje, że pewien Aur. Ioustus zbudował mur obronny w mieście Irenopolis, w pobliżu Kalykadnos na tej samej drodze, por. G. E. Bean, T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia 1964–1968*, Wien 1970, s. 205–206 (nr 231). Siły cesarskie musiały zatem przywrócić kontrolę nad wyżynami przez ponowne zajęcie kluczowej drogi strategicznej przechodzącej przez prowincję z Anemurium do Laranda.

⁴³ Ammianus Marcellinus XXVII, 9.6–7. Por. J. Rougé, *L’Histoire Auguste et l’Isaurie au IVe siècle*, s. 294–296; C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 122; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 243–244 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 147–150. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 423, przytacza szereg inskrypcji dedykacyjnych wzniesionych ku czci panującego cesarza w Cylicji, Lykaonii, Pamfilii i Pizydii, jako podziękowanie za wsparcie w pokonaniu rebelii w tych regionach: CIL, tom III, s. 2225 (nr 13619–13621, Tars); CIG, tom III, s. 67 (nr 3992, Ikonium); K. G. Lanckoroński, *Städte Pamphylens und Pisidiens*, Vienna 1892, vol. 2, s. 230 (nr 219–220, Sagalassos); B. Levick, *Two Inscriptions from Pisidian Antioch*, „Anatolian Studies” 15 (1965), s. 59–62 (Antiochia Pizydyjska). Zarządca Izaurii po zduszeniu buntu zbudował także twierdzę w Korasion w delcie Kalykadnos, por. CIG, tom III, s. 207–208 (nr 4430) oraz *Tabula Imperii Byzantini*, s. 311–312.

chii, które zepchnęły najeźdźców z powrotem w góry⁴⁴. Wprawdzie François Paschoud uważa, że passus Zosimosa w rzeczywistości odnosi się do wydarzeń z rewolty z roku 367/368 opisanych przez Ammianusa⁴⁵, jednak seria listów Bazylego z Cezarei z 375 roku dowodzi, że Izauryjczycy rzeczywiście zbuntowali się w tym roku, a ich powstanie było na tyle duże, że wymagało cesarskiej interwencji⁴⁶. Świadczenia z IV wieku wskazują na znaczny wzrost niepokojów w Izaurii w porównaniu z poprzednimi stuleciami.

Dla schyłku IV i początku V wieku brak jest szczegółowych informacji o izauryjskich najazdach w źródłach narracyjnych, jednak inne świadectwa wskazują na dalszy brak stabilizacji w tym rejonie, czego ukoronowaniem był wybuch niepokojów z lat 404–408. Wydaje się, że wydarzenia te sprowokowane zostały rabunkami Trybigilda w południowej Anatolii, które miały miejsce kilka lat wcześniej⁴⁷. W odpowiedzi na wywołany nimi chaos Izauryjczycy wzniesli rewoltę, która według Filostorgiosa rozlała się po Azji i Syrii, docierając nawet na Cypr⁴⁸. O skali tych niepokojów świadczą liczne wzmianki w korespondencji Hieronima ze Strydonu i Jana Chryzostoma⁴⁹. Rewolta została opanowana dopiero dzięki interwencji oddziałów cesarskich dowodzonych przez komesa Ar-

⁴⁴ Zosimos IV, 20.1–2. Zdaniem Gilberta Dagróna do wydarzeń tych odnosi się również *Miracula* 13 świętej Tekli, por. *Vie et miracles de sainte Thécle*, Texte grec, traduction et commentaire par G. Dagrón avec la collaboration de M. Dupré la Tour, Bruxelles 1978, s. 117–118.

⁴⁵ Por. Zosime, *Histoire Nouvelle*, texte établi et traduit par F. Paschoud, tome II, 2e partie, (*Livre IV*), Paris 1979, s. 371–372, nota 141. Podobne stanowisko przyjęła Ewa Wipszycka w komentarzu do polskiego wydania Zosimosa, por. Zosimos, *Nova historia*, s. 301, nota 29.

⁴⁶ Por. Bazyl z Cezarei, *Epp.* 200, 215, 217. Informacje Bazylego są wzmocnione przez serię 9 kamieni milowych z ok. 375 roku wzdłuż drogi między Cezareą a Ikonium. Świadczą one o tym, że Walens odbudował tę drogę pod koniec 375 lub na początku 376 roku, aby ułatwić przemarsz wojska i jego zaopatrzenia przeciw Izauryjczykom, por. D. H. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor*, fasc. 2, *An Interim Catalogue of Milestones* part 1, Oxford 1988, s. 228 (nr 637, 639, Kizilcakuyu), 232–233 (nr 648–651, Kulakmurat), 234 (nr 655, Obruk) i 236 (nr 660, Obruk); C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 122–123; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 423–424 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 150–155. Por. także J. Rougé, *L'Histoire Auguste et l'Isaurie au IVe siècle*, s. 295, który datuje te wydarzenia na rok 377.

⁴⁷ Zosimos V, 14.5; V, 15.4–17.2, oraz V, 20.1. Por. J. Rougé, *L'Histoire Auguste et l'Isaurie au IVe siècle*, s. 297–298; C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 123–124; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 249–250 oraz N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 425. Zob. także prawo Teodozjusza II z 27 kwietnia 408 roku, mówiące, że izauryjskich bandytów należy poddawać najsurowszym przesładowaniom nawet w okresach świątecznych, por. *Codex Theodosianus* IX, 35, 7.

⁴⁸ Filostorgios, *HE* XI, 8. Por. także Teodoret, *Historia Religiosa* X, 5.

⁴⁹ Hieronim, *Ep.* 114.1; Jan Chryzostom, *Epp.*, 13–14, 52, 57, 61, 69–70, 72, 108–109, 114, 120–121, 127, 131, 135–136, 142, 164 oraz J. N. D. Kelly, *Złote usta. Jan Chryzostom – asceta, kaznodzieja, biskup*, tłum. Katarzyna Krakowczyk, Bydgoszcz 2001, s. 266–271. Por. Palladios, *Dialogus de vita* 11.16.

bazaciusa⁵⁰. W następnych latach źródła nie donoszą o wystąpieniach na podobną skalę, dopiero w 441 roku lokalny kryzys wojskowy wywołany inwazjami obcych wojsk spowodował, że Izauryjczycy ponownie najechali Syrię i zostali powstrzymani dopiero dzięki interwencji sił cesarskich⁵¹.

Od okresu panowania Teodozjusza II Izauryjczycy coraz częściej nie tylko stanowili wyzwanie dla armii rzymskiej, ale w niej służyli, formując oddziały pod swym własnym dowództwem⁵². Przykładowo w 468 roku grupa Izauryjczyków pod dowództwem Marsosa została wysłana przeciwko Wandalom⁵³. Co ważniejsze, izauryjscy wodzowie osiągnęli najwyższe szczeble władzy i zaczęli odgrywać znaczącą rolę polityczną w 2. połowie V wieku. Już w latach 40. V wieku Flavius Zenon służył Teodozjuszowi II jako *magister militum per Orientem*, wsławiając się zwłaszcza obroną Konstantynopola przed Attylą w 447 roku⁵⁴. Został za to nagrodzony konsulem w 448 roku, a w 451 roku tytułem patrycjusza. Jego wpływy wzrosły tak dalece, że był w stanie zapobiec dyplomatycznemu układowi z Attylą w 449 roku, a rok później był podejrzewany o planowanie buntu, co niemal doprowadziło do otwartej wojny między nim a Teodozjuszem⁵⁵. Izauryjczycy byli zatem jedynie warunkowymi poddanymi Rzymu, często zwracali się przeciw państwu, którego mieli bronić i ze względu na swą potęgę mogli stanowić zagrożenie nie tylko w swym regionie, ale i w całym Cesarstwie⁵⁶.

⁵⁰ Zosimos V, 25. Por. Eunapios, fr. 71.4; Sozomen VIII, 25; Marcelin Komes s.a. 405. Por. J. Rougé, *L'Histoire Auguste et l'Isaurie au IVe siècle*, s. 298–299; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 425 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 169–173.

⁵¹ Marcelin Komes, s.a. 441; Priskos, fr. 10; Por. C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 124. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 425, który uważa, że wiele podobnych powstań wybuchło w 1. połowie V wieku.

⁵² Por. K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 208–211.

⁵³ Teofanes AM 5963. O Marsosie zob. PLRE II, s. 728–729 (Marsus 2). W późniejszych latach wsparł on cesarza Leona I w jego sporze z Asparem. Innym Izauryjczykiem, który w połowie V wieku uzyskał wyższe stanowisko w administracji cesarskiej był Neon, pełniący w latach 431–432 funkcję zarządcy Euphratensis, por. PLRE II, s. 776 (Neon 1).

⁵⁴ Priskos, fr. 14. Por. E. A. Thompson, *The Isaurians under Theodosius II*, „Hermathena” 68 (1946), s. 18–31; C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 124, B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 250–251; K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 214–215 oraz PLRE II, s. 1199–1200 (Fl. Zenon 6).

⁵⁵ Priskos, fr. 14; Jan z Antiochii, fr. 292. Por. E. A. Thompson, *The Isaurians under Theodosius II*, s. 23–27; C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 124–125; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 251 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 217–220.

⁵⁶ Por. B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 251 oraz N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 426. Zob. także prawo wydane przez cesarza Leona I z 468 roku dotyczącego izauryjskich najemników, por. *Codex Iustinianus* 9.12.10 oraz A. S. Scarcella, *La legislazione di Leone I*, Milano 1997, s. 394–396.

Z powyższego zestawienia wydarzeń związanych z Izauryjczykami można zaobserwować, że poczynając od buntów za panowania Galiena w latach 60. III wieku, miejscowy opór przeciw Rzymowi w Izaurii wzmógł się na tyle, iż pod koniec IV wieku częstotliwość i skala powstań uniemożliwiła władzy centralnej utrzymanie kontroli nad górami. W V wieku Izauria stała się na tyle znaczącym obszarem, że jej mieszkańcy mogli kierować nie tylko sprawami regionalnymi, ale i rozszerzyć swe wpływy na stolicę⁵⁷. Wprawdzie Rzymianie usiłowali przeciwdziałać tym tendencjom, rozmieszczając pod koniec III wieku na stałe większe grupy legionowe w miastach wzdłuż wybrzeża oraz obmurowując miasta cylicyjskie, pizydyjskie i pamflijskie⁵⁸, jednak nawet te zabezpieczenia nie zapobiegły w latach 404–408 wybuchowi wielkiej rewolty izauryjskiej, która objęła znaczne obszary Azji Mniejszej i Syrii⁵⁹. Skala i częstotliwość tych wystąpień sprawiła, że konieczna okazała się ciągła interwencja wojsk rzymskich spoza prowincji. Sytuacja była na tyle poważna, że w połowie IV wieku, być może w 354 roku, zarządca izauryjski zgromadził w swym ręku zarówno cywilną, jak i wojskową władzę jako *comes et praeses*, co stanowiło, poza Egiptem, wyjątek na administracyjnej mapie Cesarstwa⁶⁰. Co więcej, autor *Historii Augusta* określił granicę górskiego interioru Izaurii jako *quasi limes*, limes wewnętrzny oddzielający obszar w państwie rzymskim zamieszkały przez barbarzyńców⁶¹.

Osobnym zagadnieniem związanym z funkcjonowaniem Izaurii w ramach Cesarstwa Rzymskiego jest kwestia jej chrystianizacji. Dokładnego przebiegu rozwoju chrześcijaństwa na tych obszarach niestety nie jesteśmy w stanie od-

⁵⁷ Por. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 430–431.

⁵⁸ Por. *Tabula Imperii Byzantini*, s. 144–145; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 249 oraz N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 442–443. Posiadamy także inskrypcję z Anemurium mówiącą, że Matronianus, *comes Isauriae* w 382 roku, zbudował lub odbudował mury miejskie dla tego miasta. Zostały one postawione przy okazji stworzenia mobilnej jednostki *Legio Pseudocomitatensis I Armeniaca*, por. E. Alföldi-Rosenbaum, *Matronius Comes Isauriae: An Inscription from the Sea Wall of Anemurium*, „Phoenix” 26 (1972), s. 183–186; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 424–425 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 156–158.

⁵⁹ Por. N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria...*, s. 439–441.

⁶⁰ Por. J. Rougé, *L'Histoire Auguste et l'Isaurie au IVe siècle*, s. 304–306; W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 34–36; N. Lenski, *Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria*, s. 443–444 oraz K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 89.

⁶¹ Por. *Scriptores Historiae Augustae, Tyranni Triginta* 26, 6. Teza o istnieniu w Cesarstwie wewnętrznego izauryjskiego *limesu* jest przyjmowana powszechnie, por. C. E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria*, s. 120; B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 238; K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 160–163; F. Millar, *A Greek Roman Empire. Power and Belief under Theodosius II, 408–450*, Berkeley–Los Angeles–London 2006, s. 50. Również w *Vita Cononis* 12 pojawiają się Izauryjczycy, którzy posiadają nawet wygląd charakterystyczny dla barbarzyńców, por. B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 247–248.

tworzyć w sposób szczegółowy. Według przekazów hagiograficznych głoszenie Ewangelii na obszarze Izaurii związane było z uczennicą Apostoła Pawła – Teklą, pierwszą chrześcijańską męczennicą, bądź z męczennikiem Kononem z Bipamy koło Isaura Vetus, któremu wiarę przekazać miał bezpośrednio archanioł Michał⁶². Wspólną cechą obu wersji chrystianizacji Izaurii jest rezygnacja z ewangelizowania górskich obszarów przez samego Apostoła Pawła. Obecnie nie jesteśmy jednak w stanie odtworzyć rzeczywistych losów obojga męczenników i oddzielić ich od nagromadzonej wraz z upływem czasu legendy⁶³.

Pierwszym świadectwem istnienia kościelnej hierarchii na obszarze prowincji Izauria jest lista uczestników Soboru w Nicei w 325 roku, w którym miało uczestniczyć aż dziesięciu izauryjskich biskupów: Stefan z Barata (?), Athenaios z Koropissos, Aidesios z Klaudiopolis, Agapios z Seleucji, Sylwan z Metropoleos, Antoni z Antiochii, Nestor z Syedra (?), Cyryl z Omanada (?), Paweł z Laranda, Tyberiusz z Ilistrii (?), oraz pięciu chorepiskopów: Hesychios, Anatolios, Gordianos, Kointos i Akulas⁶⁴. Jednakże, jak słusznie zauważył Robert Devreesse, aż połowa z wymienionych hierarchów to biskupi spoza znanych nam granic Izaurii: 4 biskupów z Lykaonii (Barata, Ilistra, Omanada, Laranda) i biskup Syedra z Pamfilii. Porządek, w jakim występują biskupi na liście zdaje się sugerować, że Seleucja nie pełniła jeszcze wtedy funkcji metropolitarnej⁶⁵.

Kilka dekad później sama Izauria stała się miejscem zwołania jednego z następnych synodów cesarskich. Cesarz Konstancjusz nakazał w 359 roku zgromadzić się biskupom w Seleucji Izauryjskiej nad Kalykadnos, gdzie mieli oni rozstrzygnąć kwestię ariańską. Według Sozomena zgromadziło się tu ok. 160 bisku-

⁶² *Vita Cononis*, s. 5–34. Por. także F. Halkin, *S. Conon l'Isaurien*, „*Analecta Bollandiana*” 53 (1935), s. 369–374.

⁶³ Por. K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 44; E. Giannarelli, *Paolo, Tecla e la tradizione della Cilicia cristiana*, „*Quaderni storici*” 76 (1991), s. 185–203.

⁶⁴ Lista za: E. Honigmann, *La liste originale des Pères de Nicée*, „*Byzantion*” 14 (1939), s. 48. Tytuł chorepiskopos oznaczał pomocnika biskupa, który przewodniczył wspólnotom w rejonach wiejskich. Początkowo prawdopodobnie posiadał pełnię władzy biskupiej, stopniowo jednak był jej pozbawiany i podporządkowywany biskupom miejskim, mógł wyświęcać prezbiterów oraz diakonów jedynie za ich zgodą, por. M. Jugie, *Les chorévêques en Orient*, „*Échos d'Orient*” 7 (1904), s. 263–268.

⁶⁵ Por. R. Devreesse, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Église jusqu'à la conquête arabe*, Paris 1945, s. 143–144. Por. także W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, plansza do s. 362, który uznał, że izauryjscy biskupi przewodzili wspólnotom w Seleucji, Antiochii, Klaudiopolis, Koropissos i Isaura. R. Devreesse, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Église jusqu'à la conquête arabe*, s. 126 nota 1 wysunął przypuszczenie, że w 325 roku Izauria nie była jeszcze pod zwierzchnictwem Kościoła Antiochii. Por. także K. Feld, *Barbarische Bürger*, s. 46. Natomiast w synodzie antiocheńskim z 341 roku uczestniczył już tylko Agapios z Seleucji, por. R. Devreesse, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Église jusqu'à la conquête arabe*, s. 126.

pów⁶⁶. Nie znamy jednak dokładnego miejsca pochodzenia tych biskupów, chociaż można przypuszczać, że Izauryjczycy w nim uczestniczyli. Przyczyny lokalizacji nie należy jednak upatrywać w znaczeniu lokalnego Kościoła, a raczej w strategicznym położeniu samej Seleucji, która w tym okresie było już prawdopodobnie kościelnym centrum prowincji⁶⁷. Z kolei w 381 roku w czasie Soboru w Konstantynopolu zgromadziło się dziesięciu biskupów z prowincji Izaurii: Symposios z Seleucji, Artemios z Titiopolis, Teodor (lub Teodozjusz) Antiochii, Leon z Selinous, Montan z Neocezarei (Diocezarei ?), Euzebiusz z Olby, Montan z Klaudiopolis, Marin z Dalisandos, Filotheos z Eirenopolis oraz Hipsistios z Filadelfii⁶⁸.

W V wieku struktura eklezjalna Izaurii wydaje się już dobrze ugruntowana. Wprawdzie w obradach Soboru w Efezie w 431 roku nie uczestniczyli biskupi izauryjscy⁶⁹, a w obradach II Soboru w Efezie uczestniczyło tylko trzech biskupów z tego obszaru⁷⁰, to już do Chalcedonu w 451 roku przybyła ich liczniejsza grupa z metropolitą Bazylim z Seleucji⁷¹ na czele. Byli nimi: Teodor z Klaudiopolis, Julian z Kelenderis, Tyrannos z Germanikopolis, Jan z Diocezarei, Akakios z Antiochii, Epifanios z Kestros, Aelianos z Selinous, Ammonios z Iotape i Matalos z Filadelfii⁷². Do listy tej można dodać również biskupa Titiopolis,

⁶⁶ Sozomen IV, 24. Por. także Sokrates, II, 39–40. O samym synodzie zob. M. Simonetti, *La crisi ariana nel IV secolo*, Roma 1976, s. 326–338.

⁶⁷ Por. W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 123–126. R. Devreesse, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Église jusqu'à la conquête arabe*, s. 128 wśród 21 zidentyfikowanych uczestników tego synodu z diecezji Orientu nie wymienia żadnego z obszaru Izaurii.

⁶⁸ Por. R. Devreesse, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Église jusqu'à la conquête arabe*, s. 130. Por. także W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, plansza do s. 362, który wśród biskupów izauryjskich uczestniczących w Soborze Konstantynopolitańskim wymienia dodatkowo biskupa Kelenderis. Zdaniem Burgessa świadectwa dotyczące biskupów izauryjskich dla 2. pierwszych Soborów są wątpliwe, por. W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 122.

⁶⁹ Por. W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 127.

⁷⁰ Byli to Bazyl z Seleucji, Teodor z Klaudiopolis oraz Indamos z Irenopolis, por. R. Devreesse, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Église jusqu'à la conquête arabe*, s. 135–136.

⁷¹ ACO II, 1, 1, s. 56. Bazyl z Seleucji obecny był kolejno w Konstantynopolu na synodzie endemousa w 448 roku, w Efezie w 449 roku i w Chalcedonie w 451 roku, por. R. Devreesse, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Église jusqu'à la conquête arabe*, s. 146. W czasie VI sesji soboru w Chalcedonie podpisał się pod definicją dogmatyczną w imieniu swoim oraz następujących nieobecnych biskupów izauryjskich: Antoniego z Nephelis, Jakuba z Anemurion, Nunechiosa z Charadros, Diapherontiosa z Olby, Antoniego z Domitiopolis, Stefana z Dalisandos, Pawła z Hierapolis, Menodorosa z Eirenopolis oraz Konona z Sbide, por. ACO II, 1, 2, s. 348.

⁷² ACO II, 1, 1, s. 58; ACO II, 2, 2, s. 159–160; ACO II, 3, 1, s. 31. Por. także R. Devreesse, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Église jusqu'à la conquête arabe*, s. 137, W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 127–128 oraz W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, plansza do s. 362.

Pamprepios, który opuścił Chalcedon przed zakończeniem obrad⁷³. Wykaz ten pokazuje nam jednak, iż obecni w Chalcedonie byli przede wszystkim biskupi z wybrzeża, podczas gdy z interioru jedynie biskupi Klaudiopolis, Titiopolis, Germanikopolis i Diocezarei⁷⁴.

Osiem lat później odpowiedź na list okólny cesarza Leona podpisało 16 biskupów z prowincji Izauria⁷⁵. Generalnie w V wieku można wymienić 25 siedzib biskupich⁷⁶. Mimo tych dokładniejszych danych nie jesteśmy w stanie określić, jaki był w tym okresie stopień chrystianizacji prowincji⁷⁷, chociaż wszyscy Izauryjczycy z V wieku, których religijne przekonania są znane, byli chrześcijanami, a *Vita et Miracula* świętej Tekli pokazują, że nie tylko mieszkańcy obszaru nadbrzeżnego, ale i górskiego interioru przyjęli chrześcijaństwo⁷⁸. Również architektura głównych ośrodków izauryjskich wykazuje w tym okresie głębokie wpływy chrześcijańskie, chociaż wyrażane w lokalnym stylu⁷⁹.

Isauria in the orbit of Roman influence until the mid V century

The enthronement of Zeno gave the beginning to an over ten-year period of Isaurian domination in the life of the eastern part of the Roman Empire, which was ended by the so called Isaurian Wars during the reign of Emperor Anastasius I. These events gave rise to great amount of information about Isauria and Isaurians. In sources retained to date there is much scatter information about the earlier stage of Roman influence in this region – from I BC to AD V. It is

⁷³ Por. *Histoire de Dioscore*, s. 280–286. Pamprepios znajduje się jednak w zachowanym w *Collectio Dionysiana* wykazie biskupów, którzy podpisali w Chalcedonie definicję dogmatyczną, por. ACO II, 2, 2, s. 160.

⁷⁴ William Burgess na podstawie wspomnianej listy biskupów izauryjskich zgromadzonych w Chalcedonie wysunął przypuszczenie, że pierwotna administracja kościelna powstała na wybrzeżu, następnie zaś w interiorze, por. W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 128–129.

⁷⁵ ACO II, 5, s. 46–50 (lista: 49 i n.) – biskupami tymi byli: Bazyli z Seleucji, Nunechios z Lamos i Charadros, Stefan z Dalisandos, Epifanios z Kestros, Ammonios z Iotape, Paweł z Hierapolis, Konon z Sbide, Akacjusz z Antiochii, Sabbatios z Sebastei, Euphrionios z Anemurion, Atanazy z Filadelfii, Hermophilos z Diocezarei, Julian z Eirenopolis, Theon z Selinous, Paweł z Olby oraz Orentios z Domitiopolis. Por. także W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, plansza do s. 362.

⁷⁶ Por. R. Devreesse, *Le Patriarcat d'Antioche depuis la paix de l'Église jusqu'à la conquête arabe*, s. 144–150.

⁷⁷ Por. W. Burgess, *The Isaurians in the Fifth Century A.D.*, s. 130.

⁷⁸ Por. *Vie et miracles de sainte Thécle*, s. 120–121, a także B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 266–267.

⁷⁹ Por. W. Ramsay, *The Early Christian Art of Isaura Nova*, „Journal of Hellenic Studies” 24 (1904), s. 260–292 oraz B. D. Shaw, *Bandit highlands and lowland peace...*, s. 267.

exactly the period this article is devoted to. At the beginning of that period Romans, satisfied with the indirect form of government – through client states, were only interested in the liquidation of all the phenomena threatening their trade, i.e. brigandage and piracy. It was only during Emperor Vespasian's reign that Isuaria was incorporated in the Roman province of Cilicia, and thus the period of direct Roman rule began. This rule meant a two-hundred-year-long period of *pax romana*, which finished in the second half of the third century, with the weakening position of the Roman state. For the two following centuries Isaurians constituted an internal threat for the Empire, but since V c. inhabitants of Isuaria, while remaining the challenge to the Roman army, began serving in it – forming divisions under their own leadership and gaining the highest posts in the state. The issue of Christianization – which can only be traced in detail from IV century on – is also connected with the phenomenon of Romanization of Isuaria.